

Andrej Bitov

A Nyúl és a világirodalom útja¹
Tudós változat

Kalavszky Zsófia fordítása

1

A nevezetes történet – miszerint Puskin a dekabrista felkelés előestéjén valóban arra készült, hogy Mihajlovszkójából Pétervárra utazzon, ámde visszafordult, mert az úton keresztülfutott előtte egy nyúl – igen helyesen, csupán anekdotaként maradt fenn, így nem szaporítja tovább a költő amúgy is túlzsúfolt életrajzának adatait. A kutatót sokkal inkább az foglalkoztatja, hogy Puskin, miután visszafordult, egy ülésben megírta a *Nulin gróf*ot. A vadásznak, miközben eme óvatos, mesebeli „állatkának” a nyomait fürkészi, bizony rá kell ébrednie, hogy a nyomok nem szakadnak meg, hanem elvezetnek végül a nyúlhoz, aki „mindenképp ott fog csücsülni” (Ahmadulina) – a nyomok sorának legvégén. A kutató pedig bizonyára észreveszi majd azt is, hogy a *Nulin gróf* egy vadászat fényűző előkészületeivel kezdődik, és egy agyonhajszolt nyúllal végződik.

Vannak történetek, amelyeket mások meséltek Puskinról, és vannak, amelyeket ő mesélt saját magáról. Ez esetben kétség sem férhet ahhoz, hogy a szemtanú nem lehetett más, mint maga Puskin. Rajta kívül senki nem tudhatott róla, hogy az útját keresztelte egy nyúl. Senki, hacsak maga a nyúl nem. Puskin többször is – ráadásul mindig más hallgatóság előtt – elmondta a történetet, amelynek zárómondatait Sz. A. Szobolevszkij idézi: „Ha nem fordulok vissza, ezek lettek volna utazásom következményei. Úgy terveztem, hogy Pétervárra késő éjjel fogok megérkezni, nehogy túl korán híre menjen érkezésemnek – következésképpen Rilejevhez épp a december 13-i tanácskozásra estem volna be. Nagy lelkesedéssel fogadtak volna: valószínűleg elfelejtkeztem volna Weishauptról, a többiekkel együtt a Szenátus téren kötöttem volna ki, és akkor most nem ülnék itt Veletek, kedveseim.”²

„Veletek, kedveseim” – de mit jelentenek ezek a szavak? Vajon nem közvetlenül nekünk szólnak? Vagyis, hogy abban az esetben, mi most nem olvashatnánk mindazt, amit élete

rákövetkező utolsó tizenegy évében írt. Ezt a képtelen perspektívát teljes egyértelműséggel (és végre írásban, nem pedig szóban) már egy évvel a felkelés előtt – mintha csak megsejtette volna – maga Puskin vázolta fel: „Ha én lennék a cár, magamhoz hívatnám Puskit és azt mondanám neki: »Alekszandr Szergejevics, ön egészen kiváló verseket ír.« Erre Alekszandr Puskin elfogódottsággal elegy zavarral arcán meghajolna előttem...³ Ám e beszélgetés amilyen derűsen kezdődik, olyan rosszul végződik: „Ámde ezen a ponton Alekszandr Puskin indulatba jönne és sok felesleges (bár részben jogos) dolgot vágna a fejemhez, mire én annyira megharagudnék rá, hogy száműzném őt Szibériába, ahol is ő megírná *Jermak* és *Kocsum* című poémáit, versebe és rímekbe szedve...”

Bízunk bármennyire is Puskin zsenijében, mi azért előnyben részesítjük a *Poltavát* és a *Rézlovast* e szibériai poémákkal szemben.

És mi meg nem történik? Majdnem öt év telik el, és az 1830-as év bolgyinói őszén Puskin időt szakít rá, hogy az utókor számára (számunkra) papírra vesse a *Nulin gróftól* szóló megjegyzését, amely összeköti a két lehetőséget (Mihajlovszkojét Szibériával): „Megfogant bennem az eszme: megírom a történelemnek és Shakespeare költeményének a paródiáját, s nem tudtam a kettős kísértésnek ellenállni, s két délelőtt alatt megírtam ezt az elbeszélő költeményt.”⁴

A történelmet parodizálni... A Nyulat, amely a *Nulin gróf* szöveghatárain belül maradt, a megjegyzésben nem említi meg.

Számtalan anekdota született arról, hogy Puskin milyen mérhetetlenül babonás volt. Ám Puskin fogékonysága az előjelek iránt nem tekinthető pusztán babonásságnak. A költőből minduntalan kikandikál a történész, a történészből pedig a költő. A költő – aki felismerte saját rendeltetését, és megkísérli a sorsot alávetni rendeltetése beteljesülésének – és a történész – aki elemzi az időben kibomló történések elkerülhetetlenségét, és megkísérli kitalálni a jövőbeli eseményeket – az előjelet eszközként használja fel a jövő feltérképezéséhez, kifejlesztve önmagában valamilyen hatodik érzéket (a predesztinációét). Puskin az 1825-ös év folyamán mintha mindvégig a közelgő Történelem hangjára figyelt volna.

Puskit persze élete végéig nem hagyta nyugodni, hogy nem osztozott barátai, a dekabristák sorsában. Sokat gondol Szibériában sínylődő barátaira, keresi a sírokat a Vasziljevskij-szigeten (Ahmatova).⁵ Szembeötlő azonban azoknak az előjeleknek a sokasága, amelyek letérítették őt a Szenátus térre

vezető útról. A költő öccse szerint az előjel egy pappal való összetalálkozás volt az indulás pillanatában, amikor éppen kihajtottak Mihajlovszkojéból. Oszipováék viszont papon kívül már három nyulat is említenek – ráadásul megemlítik még a kocsistól kapott tanácsot is. Szobolevszkij elbeszélésében a szolga *delirium tremense* és két nyúl, meg a pap jelenik meg előjelként. Vjazemszkij viszont – aki teljes mértékben megerősítette Szobolevszkij elbeszélését – kissé zsémbeledve azt jegyzi meg: „ha jól emlékszem, két nyúl nem volt, csak egy”.⁶ A nyulak megsokszorozódásának kérdésében fontos hangsúlyozni azt az – időt és helyszínt érintő – kisebbfajta zűrzavart, ahogyan a nyulak a puskinsi úton megjelentek, ami pedig teljes mértékben magyarázható a szemtanúk emlékezetének pontatlanságával. A trigorszkojeiek elbeszélése szerint Puskin náluk, az ő szolgájuktól hallott először a zavargásokról, és „szörnyen elfehéredett”.⁷ Azon az estén „nagyon unottá vált”, és „beszélt ezt-azt egy titkos társaság létezéséről”. És csak a következő nap születik meg a történet az elutazásáról és a nyulakról. Szobolevszkij szerint, aki ismerte „ezt az elbeszélést, nemegyszer hallottam, amint Puskin mások jelenlétében mesélte”, Puskin már december 10-én hallott a forrongásról; az első nyúl akkor szaladt át előtte, miután elszánta magát a pétervári utazásra, és elindult, hogy Trigorszkojében elbúcsúzzon a szomszédoktól, a második pedig az onnan visszafelé vezető úton, ahol már megjelent a pap is, aki szándékának megvalósításában végérvényesen megállította őt. Kiderül tehát, hogy Puskin Pétervárra készülődve nem jutott tovább saját háza ajtajánál.

Hogy volt, hogy nem, Puskit később sosem hagyja nyugodni a gondolat, hogy ő is ott lehetett volna a téren. Miközben a lovakat befogja, már tud ugyan a zavargásokról, de nem tud még december 14-e megtörténtéről... Ezekkel a „nyulakkal” Puskin magyarázkodik ugyan, de nem magyaráz meg semmit. Hát akkor hogy is van ez? A nyúl megzavarta őt vagy megállította? Vajon ebben a nyúlban mennyi része van a babonának, és mennyi Puskin saját választásának? A babona követése óvatosságot, a választás viszont döntést feltételez, azaz a férfiasság bizonyos mértékét – meglehet, még annál is nagyobbát, mint ami ahhoz kell, hogy a többiekkel együtt kimenjünk a térre...

De vajon mi volt Puskin cselekedeteinek mozgatórugója?

Meg kell próbálnunk megszabadulnunk (mert mi, az utókorból már aligha vagyunk erre képesek) attól a monumentális Puskitól, akivé élete utolsó, még előtte álló tizenkét

esztendejében vált, és akivé őt a halálát követő másfél század tette, hogy legalább részben elképzelhessük az 1825-ös év előestéjének költőjét. Próbáljuk meg elképzelni őt abban a pillanatban, amikor – ha ironikus formában is – első ízben (1824 decemberében) képzelte el saját „szibériai” jövőjét...

A „szibériai” jövőt sokkal könnyebb elképzelnünk, mint azt, amit ő maga választott – ez az egyetlen dolog, amit biztosan állítani tudunk. 1824-ben a lehetőségei a nullával egyenlőek: huszonöt éves, a végső száműzetési helyéül kijelölt, eldugott Mihajlovszkojében él, amelynél sivárabb hely már csak Szibéria lehet – ráadásul róla, mint az oroszok első számú költőjéről alkotott kép is pontosításra szorul. A *Ruszlán és Ludmila* alapján ítélnék róla, miközben már szerzője a *Cigányoknak* és a *Jevgenyij Anyegin* három fejezetének is; ingerültté teszi, hogy Byron-utánzóként, pláne hogy az orosz Byronként ünneplik: bár már túlszárnyalta, de még mindig azt ajánlják neki, hogy nőjön fel hozzá; ráadásul a barátai, akik hisznek ugyan a zsenijében, mégis úgy beszélnek vele, mint tanár a diákjával. Egy olyan életcél jósolnak neki, amelyet még ők maguk sem látnak. A szibériai száműzetés látomása és a külföldre menekülés tervei váltogatják egymást képzeletében. Jövőjének útjába külső erők álltak, és a helyzet most már pattanásig feszült. Úgy tűnik, hogy a Sors végérvényesen közbeszól, és Puskin a választás felé taszítja. Így kezd neki a *Borisz Godunov*nak. A bilinákból ismert hármas útelágazás előtt áll, és ő a harmadik utat választja: a legismeretlenebbet és a legbizonytalanabbat – a shakespeare-i magasságba vezető utat. Ritkán tudjuk rajtakapni Puskin erőlködésen: a „népi drámában” azonban igen. Nem könnyű persze az orosz irodalmat nyílegyenesen és egy csapásra kivezetni a nevezetes „világirodalmi útra”. A feladat leküzdése és teljesítése feletti öröm tör elő a Zsukovszkijhoz írt levelének kisleveles közvetlenségében: „ugráltam és tapsoltam” (1825. november 7.).

Byron, Shakespeare, Goethe... Puskin tájékozódási pontjai, akiktől tanácsokat kap arra, hogyan éljen, hogyan írjon. Byront – meghaladta, Shakespeare-t – elérte, és Goethével? Vele mi a helyzet?... Épp ő az az egyetlen élő zseni, akit a legkevésbé ismer. „A német irodalmat Madame De Staël könyvéből ismerte...”⁸ E logikát követve a *Jelenetek a Faustból* című művét novemberre datálnánk, közvetlenül a *Godunov* elkészülte utánra. Annyi benne a zsenialitás és könnyedség, annyi a végső győzelem a világirodalmi úton, annyira Puskin – már Puskin, és már csak Puskin (nem Byron, nem Shakespeare, nem Goethe...),

hogy szinte már jobban lehet szeretni ezt a puskinsi talányt a Faustról, mint magát a *Faust*-ot. Így hát a *Godunov* és a *Jelenetek* utáni Puskin már nem az a Puskin, aki egy évvel azelőtt volt. Ha a nyúl történetesen 1824 decemberében futott volna át előtte, nem tántorította volna őt el semmitől, nemhogy egy kockázatos, de egy kifejezetten értelmetlen lépéstől sem. Ámde a nyúl, amelyik átfut előtte az úton 1825 decemberében, már egy másik Puskin előtt fut át. Puskind ekkor már könnyű megállítani az úton, amelyik a Szenátus térre vezet, mert ez már nem az ő útja. És ő visszafordul, és ír – egyidejűleg a számára még nem teljesen ismert, de érezhetően egyre nagyobb hullámokat vető történelmi eseménnyel –, de már nem a *Godunovot* ír „Shakespeare szellemében”, hanem paródiát, a *Nulin grófot*.

„1825 végén falun tartózkodtam. Ekkor olvastam Shakespeare eléggé vérszegény költeményét, a *Lucretiát*, és arra gondoltam: mi van, ha Lucretiának véletlenül az jut az eszébe, hogy felpofozza Tarquiniust? Ez bizonyára lehűtötte volna a férfi vállalkozókedvét, és kénytelen lett volna szégyenszemre visszavonulni. Lucretia nem lett volna öngyilkos, Publicola nem bősziült volna fel, Brutus nem kergette volna el a királyokat, s a világ és a világtörténelem más lett volna. Vagyis egy olyan megejtő esetnek, amilyen például nemrégiben a szomszédságomban, a novorzsevszkiji körzetben játszódott le, köszönhetjük a köztársaságot, a konzulokat, a diktátorokat, a Catókat, Ceasart.”⁹ Fura összevetni Novorzsevet Rómával, Mihajlovszkojét Pétervárral... Mi lett volna, ha a nyúl nem keresztezte volna Puskin útját? Vajon nem a nyúllal való találkozás tapasztalata mutatkozott meg a *Nulin grófban*? Nyilvánvaló, hogy ez a bizonyos nyúl, amelyik kiszaladt az orosz irodalom világirodalmi országújtára, történelmi feladatot hajtott végre. Azt, hogy valójában hol is ugrott ki Puskin elé, legalább olyan pontossággal lehet meghatározni, mint azt, hogy hol volt kijelölve a puskinsi párbaj helye. Magam már tizenöt éve ajánlgatom, hogy ezen a helyen állítsunk fel egy sztélét – a nyúl emlékművét.¹⁰ Az ötletemet azonban nem hajlandók komolyan venni. Pedig mentes minden iróniától és gúnytól – csak a történelem érettebb és civilizáltabb felfogását mutatná. A szellem fordulópontját, ahová egyszer – kizárólag Puskin révén – sikerült eljutnunk...

A *Nulin grófról* szóló megjegyzés majdnem öt évvel később íródott, Puskin első bolgyinói öszén, amely a maga csodálatos termékenységevel máig lenyűgöz bennünket.

Puskin bolgyinói helyzete sok mindenben „rímél” arra a bizonyos mihajlovszkojei, „godunovi” őszre. Újfent azzal kezdi az ottlétét, hogy külföldre kéredzkedik – ámde még Kínába sem kap kiutazási engedélyt. És újra felmerül Szibéria: Kína felé tartva útközben meglátogathatta volna dekabrista barátait is. De se ide, se oda. A Natalja Nyikolajevnával történt eljegyzése az az esemény, amely nem kevésbé határozza meg sorsát, mint a dekabrista felkelésben való részvétele. (Azaz rész *nem* vétele! – A fordító megjegyzése.) És Puskin új életének előérzetében megint csak arra törekszik, hogy megcsináljon MINDENT, mint a halál előtt. De most nem a nyúl, hanem a kolera segíti őt ebben. „El se tudod képzelni, milyen jó dolog meglógni a menyasszonytól, és leülni verset írni!”¹¹ A *koporsókészítőtől* a *Lakoma pestis idejénig* – majd mindennap kilő egy remekművet, a *Belkin-elbeszélések* fejezeteit a *Jevgenyij Anyegin* fejezeteivel váltogatja, és átmenet nélkül rátér a kistragédiákra. Éppen ezekhez vezet el az 1825-ös év nyulának nyoma.

Az 1830-as év bolgyinói ősze nem annyira a megírt művek mennyiségével, mint inkább a műfajok gazdagságával kápráztat el minket. Valahogy mégiscsak érthetőbbnek és könnyebbnek tűnik az, ha hasonló műfajú művek születnek egymás után: Puskinnál azonban műfajilag mindegyik mindegyiktől különbözik. Persze a műfajok váltogatása az egyedüli eszköz az alkotói energia felszabadítására. Mintha Puskin nem csupán a műfajokat, hanem a szerzőket is cserélgetné. A *Belkin* és a kistragédiák külföldi szerzői, akik a valóságban persze nem léteznek, felszabadítják az „alanyi” Puskit, a puskini „ént”, amelyet mintha teljesen lekötne az *Anyegin* befejezése. Mintha Puskin három kézzel írna, más módon ezt nem lehet elképzelni. A kistragédiák „külföldisége” megkönnyíti számára, hogy bennük egy új műfajt is kipróbáljon.

A 1830-as években ez a szerzői „külföldiség” még akkor is értelmezhetetlen lett volna, ha Puskin nem alakította volna ki már jóval korábban – 1825-ben – ennek a szerzői átlényegülésnek teljes dramaturgiai előképét a *Cigányokban*, aztán a *Jelenetek a Faustból*-ban (szintén fordítás a nem létező eredetiből), aztán a shakespeare-i *Lucretia* orosz hangszerelésű átírásában. Mindez átléteztetés, nem pedig fordítás. Shakespeare átléteztetése Puskinná, Puskin átlényegülése Goethévé – olyan megingathatatlan tapasztalat volt ez, amely elvezetett Puskinnak

a Cornwall-fordítások maszkjában való átlényegüléséhez – ez az álarc nem kevésbé jelentős, mint Byron, Shakespeare vagy Goethe árnyékalakjai. Cornwall-lal már könnyű elbánni. A kistragédiákban a *Borisz Godunov* egyik jelenetéből, a Marina és Dmitrij szűzséjéből nyert tapasztalat jelentkezik elsősorban, amely epizódnak mintha önálló – a *Godunovétól* különböző – története volna. A jelenet vágtaiban született (szó szerint: sétalovaglás közben), és ugyanakkor veszett is el: vágta közben. Puskin, mivel nem jegyezte le időben, később nem egyszer panaszkodott elvesztése miatt: a jelenet, amit aztán újból megírt – véleménye szerint – sokkal gyengébb lett. A listán, amelyen felsorolja a megírandó tragédiákat – e felsorolást 1826 elejére datálhatjuk –, a *Dmitrij és Marina* a jövőendő *Fukar lovaggal*, a *Mozart és Salierivel* és a *Don Juannal* áll egy sorban. Nem tudjuk, hogy a listánál mennyivel korábban születtek meg ezek az ötletek. Ám mindez nincs messze a Nyúltól, amely – ha csak formálisan is – azt jelentette, hogy Puskin életműve megérett rá, hogy a „világirodalom útjára” lépjen.

Nem csupán a „külföldiség” és a terjedelem kötik össze a kistragédiákat. A szűzség és a hősök látható különbözősége ellenére mindegyikük rokonságban áll a többivel – mint variációk. A tehetség útjainak variációi, a költői sors variációi. Puskin – aki épp végérvényesen a saját útjára lép – mintha még egyszer áttekintené ezeket az utakat: válogatva köztük vagy elvetve egyiket-másikat. Innen nézve a *Mozart és Salieri* és a *Lakoma* többé-kevésbé érthetőek, de már a *Fukar lovag* és a *Kövendég* áttételességük miatt inkább igényelnek értelmezést. Igaz ugyan, hogy Don Juan éppúgy költő, mint Walsingham. A költő nem tudott ellenállni annak, hogy megkísértse a leszámolással fenyegető Sorsot – olyan szűzsé ez, amelyet Puskin aztán a gyakorlatban is megvalósított. A *Fukar* (az első listán így szerepel) látszólag egy témaváltozata az „elföldelt tehetség” példázatának; az örökséget szét kell osztani, különben – bárhogy ragaszkodj is hozzá – elherdálják, ráadásul a tehetség nem hagyományozható az utókorra. Puskin az ötlet szintjén áttekinti a költői sors ezen (és nyilván még sok egyéb) változatát, majd miután átéli azokat, eltávolodik tőlük – egészen az 1830-as évig, amikor is magával ragadja őt az előtte végre megnyíló szabadság. A Véletlen, a Sors és az Állam végérvényesen különválasztja őt dekabrista barátaitól: az ő akasztófájuk és Szibériájuk Puskin számára egyenlő saját kegyvesztettségének végével. Mennyire jellemző ez Oroszországra! A dekabristák ügyében folytatott

nyomozás egybeesik (lehet-e véletlen ez?...). Puskin első lírakötetének megjelenésével (végre-valahára hat év után!).

A *Belkin-elbeszélésekben* is sors-variációkat tekint át Puskin, de olyanokat, amelyeknek aktualitása akkor és ott sokkal nagyobb a számára: a házasság variációit. Mindegyikük egy-egy menyasszony-elbeszélés: házasságkötések, nősülések, családi boldogság... Úgy tűnik, Puskinnak sikerül MINDENT végigírnia. Október 19-én – amely arra a bizonyos december 14-ére rímel – befejezi a *Jevgenyij Anyegint*, rituálisan elégetve a 10. fejezetet. Vajon nem itt, a régi papírok közt kutatva bukkan rá a „kistragédiák” listájára, vajon nem itt gondolja át a *Nulin gróf*ot ért kritikákra adandó válaszát és fogalmazza meg megjegyzését annak keletkezéséről, nyilvánvalóan az utókor számára? Egy ilyen rövid megjegyzés esetében – miközben Puskin azt sem tudja, melyik épp megszülető művéhez kapjon a sok közül – igen jelentős javításnak tekinthető, hogy a december 13-át és 14-ét beleírja a szövegbe, majd kihúzza; „Hasonlóságok előfordulnak – Hasonlóságok megtörténnek – Lehetségesek fura hasonlóságok”¹². A *Belkin-elbeszélésekben* a boldogság variációit veszi sorra – és mindegyikben olyan hősöket szerepeltet, akik nem művészek, és semmiképpen sem költők. Puskin a nősülés perspektívája mint a sors fordulópontja foglalkoztatja – természetes tehát a visszatérés azokhoz az elvetett ötletekhez, amelyekben a költői sors változatait gondolta végig. Magától adódik tehát az összevetés, amely az elbeszéléseket és a tragédiákat mint különféle sorsok (családi élet és költészet) a variációit helyezi egymás mellé. A legfontosabb azonban az, hogy Puskin visszatér az alapvető nyomvonalhoz, a 1825-1826-os évek fordulójának gondolköréhez, és beteljesíti, amit akkor elkezdett. Ez az ősz a *Lakomával* fejeződik be. Az egész év pedig a *Borisz Godunov* megjelentetésével.

3

A '33-as évben a puskinai „ciklus” a harmadik köréhez ér. Ugyanúgy nyomasztják a meg nem írt ötletek, és ugyanaz a vágya is: kitörni. Ám még a képzelet számára sincs kiút: Puskin nő, gyerekei születnek...se külföld, se Szibéria. Orenburgba utazik (mindez valamilyen tudatalatti közeledés Szibériához, az ott raboskodó barátokhoz...).

Különös, hogy Puskin – eltekintve a nyúlnak az életében játszott sorsdöntő szerepétől – nem vonzódik ehhez az

„állatkához” (valószínűleg azért sem, mert már semmiféle nyúl nem képes megváltoztatni a sorsát...). Ezt írja feleségének Szimbirszkából: „miután éjjel kihajtottam, elindultam Orenburg felé. Ahogy kikerkeztem az országútra, egy nyúl futott át előttem. Az ördög vigye el, sokat nem adtam volna érte, ha űzőbe vehetem. A harmadik állomáson hozzáfogtak, hogy befogják a lovakat – nézem, nincsenek kocsisok – az egyik vak, a másik részeg és elbújt.”¹³ (Ahogy 1825-ben is...) A továbbiakban felsorolja azokat a viszontagságokat, amelyek a Szimbirszkbe való visszatéréssel bezárólag érték őt. És ismét: „Sokat nem adtam volna, ha velem van egy orosz agár; de még mennyire felkutattam volna ezt a nyulat.” Szimbolikus, de mintha ez a nyúl állná el előtte az utat Ázsiába. Vajon Puskinnek eszébe jutott az a régi nyúl, amely viszont Szibéria felé állta el az útját?

„.....Natasa,
A konyhakertünk lugasa
Mellett imént egy nyulat
lőttem.”

*Nulin gróf*¹⁴

Am előtt van még egy Bolgyino. Ott a *Rézlovas*, a *Pikk dáma*... Megint lehet élni.

Az élet változatok nélkül. Feleség, gyerekek, szolgálat... A számára egyetlen lehetséges szökési mód – az alkotásba menekülés – krónikussá válik, évenként ismétlődik.

Az 1836-os évben ez a szökés különösen kegyetlenül hiúsul meg, a kilátástalanság érzése rendkívüli módon fölerősödik Puskinban. Ami korábban a menekülés lehetőségét hordozta, most a párbajba torkollik. „Nem volt indokolt egy valódi párbaj, Puskin kihívása azt mutatja, hogy szegény sokat szenvedett szíve régóta gyötrődött, és kockára akarta tenni életét, hogy egy csapásra megszabaduljon tőle, vagy hogy új életet kezdhessen.” (A. Sz. Homjakov – Ny. M. Jazikovnak). 1836-ban Puskin gondolatai mind gyakrabban fordulnak kelet felé, megint Szibéria irányába; mintha elfordulna a Nyugattól. Tekintetét a Birodalom szélei felé irányítja – Kamcsatka, sőt, Amerika felé. Sőt, a Puskin előtt eladdig teljesen ismeretlen tunguzok még az *Emlékműben* is megjelennek¹⁵ – honnan máshonnan, ha nem az erre a vidékre száműzött Küchelbäcker leveléből átvéve¹⁶.

Hogy is van hát ez? Ha Natalja Pavlovna nem pofozta volna fel Nulin grófot, lehet, hogy a történelem másként haladt volna

tovább?... Ha nem futott volna át a nyúl az úton... Puskin odaért volna Rilejevhez december 13-án? És Puskin a *Jermak* és a *Kocsum* szerzőjévé vált volna, Trubeckojhoz vagy Volkonszkojhoz hasonló impozáns méretű próféta-szakállt viselő száműzötté, és vajon ebben a szakállas baráti társaságban szántott és tanított volna...szibériai matuzsálem vált volna belőle, akit 1856-ban Puscsinnal együtt rehabilitálnak?...¹⁷

Az ellenség hangja (Bulgarin): „Byronnak tettette magát, és lelőtték, mint egy nyulat.”¹⁸

A barát hangja (Matyuskin): „Puskin meghalt! Jakovlev! Hogy hagyhattad ezt? Ki az a csirkefogó, aki kezét mert emelni rá? Jakovlev, Jakovlev! Hogy hagyhattad ezt?”¹⁹

---

¹ Az esszé *A nyúl levonása (Vicsitanyije zajca)* című ciklus egyik darabja. A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Андрей Битов: *Заяц и мировая дорога. Ученый вариант*, in: *Вычитание зайца 1825*, комментарии И. Сурат, Изд-во Независимая газета, Москва, 2001. 47–58. (Серия «Литературоведение»). Andrej Bitov „sokműfajú” ún. Puskin-szövegeinek összegyűjtött kiadása, amely az orosz írónak az elmúlt évtizedekben írt összes ilyen tárgyú szövegét tartalmazza, 2014-ben *A Puskin-kötet (Puskinszkij tom)* címen jelent meg Moszkvában. Az új kötet orosz címe hangsúlyozottan utal Bitov 1978-ban az Egyesült Államokban, 1987-ben pedig a Szovjetunióban kiadott *A Puskin Ház (Puskinszkij dom, 1964–71)* című regényére. (A fordító megjegyzése.)

² Szergej Alekszandrovics Szobolevszkij (1803–1870) Puskin közeli barátja. Szergej Szobolevszkij: *A „Titokzatos előjelek Puskin életében” című cikkből*, in: *Kortársak Puskinról*, szerk. Bakcsi György, Gondolat, Budapest, 1978. 235–239. Kondratyij Fjodorovics Rilejev (1795–1826) a dekabrista felkelés egyik kivégzett vezetője. (K.Zs.)

³ Puskin cárrel folytatott képzeletbeli beszélgetésének e részletét a 2000 jelen számában megjelent *Puskin és Chénier* című írás alapján idézzük. Első fordítását lásd: Alekszandr Puskin: *Képzelt beszélgetés I. Sándor cárrel*, ford. Márkus Gyula, in: *Uő: Cikkek – Történelmi tanulmányok – Napló*, Európa, Budapest, 1981. 336–337.

⁴ Szőke Katalin fordítása.

⁵ Bitov itt Anna Ahmatova *Puskin és a névai tengerpart* című 1963-as írására utal. A magyarul Molnár Angelika fordításában olvasható esszében Ahmatova Puskin-szövegek elemzésének a segítségével fejt ki azt a teóriáját, miszerint Puskin több ízben bizonyíthatóan kereste a kivégzett dekabristák jelöletlen sírját. Ld. *Történelem és mítosz – Pétervár 300 éve*, szerk. Nagy István, Budapest, Argumentum, 2003. 406–413. (K.Zs.)

⁶ Pjotr Andrejevics Vjazemszkij herceg (1792–1878) költő, kritikus, Puskin barátja. Пётр Вяземский: *Заметки*, in: *Пушкин в воспоминаниях современников*, СПб., Академический проект, 1998. T. 1. 1998. 135–136. (K.Zs.)

⁷ Marija Oszipova: *Történetek Puskinról*, in: *Kortársak Puskinról*, szerk. Bakcsi György, Budapest, Gondolat, 1978. 222–228. Marija Ivanovna Oszipova (1820–1896) egyik lánya a Puskin-birtokokkal, Mihajlovszkojével szomszédos Trigorszkoje birtokosnőjének, Praszkovja Oszipovának. Puskin gyakran járt át hozzájuk. (K.Zs.)

⁸ Bitov itt két, piszkozatban maradt sort idéz a *Jevgenyij Anyegin* 1. fejezetének 6. versszakából, amelyek a 8. sor után következtek. Hozzávetőleges fordításban: „A német líra ismerője / Madame de Staël könyve nyomán”. (K.Zs.)

⁹ Szőke Katalin fordítása.

¹⁰ A nyúl emlékműve, amelyet Bitov a képzőművész Rezo Gabriadzéval együtt tervez meg, végül felállítatik. 2000-ben egy tréfás ünnepség keretében fel is avatják a „nyúl kiugrásnak helyén”, a volt Puskin-birtokokon, a jelenlegi Puskinszkij Zapovednyik (Állami Puskin Emlékhely) területén. A szobor talapzatán ez áll: „A Szenátus térg 416 verszta van még hátra”. (K.Zs.)

¹¹ Pjotr Pletnyovnak 1830. szeptember 9-én Bolgyinóból Pétervárra, Pór Judit fordítása. Alekszandr Puskin: *Levelek*, válogatta és a jegyzeteket írta Pór Judit, Budapest, Európa, 1980, 197. Pjotr Alekszandrovics Pletnyov (1791–1865) költő, kritikus, Puskin műveinek kiadója.

¹² *A Megjegyzések a Nulin grófhöz* utolsó sorának a piszkozatban fennmaradt variációi. (K.Zs.)

¹³ Natalja Puskinának 1833. szeptember 14-én Szimbirszkából. (K.Zs.)

---

¹⁴ Hegedűs Géza fordítása.

¹⁵ Ld. „ismernek finnek és kalmükök, büszke szlávok / és irambőrös tunguzok.” Szabó Lőrinc fordítása. (K.Zs.)

¹⁶ Wilhelm Karlovics Küchelbäcker (1797–1846) költő, író, dekabrista. A felkelés leverése után Szibériába száműzték.

¹⁷ Szergej Petrovics Trubeckoj herceg (1790–1860) az 1812-es Napóleon elleni háború résztvevője, akit, miután kiderült, hogy részt vett a dekabrista felkelés előkészítésében, első körben életfogytiglani szibériai száműzésre ítélték. Szergej Grigorjevics Volkonszkij herceg (1788–1865) az 1812-es Napóleon elleni háború résztvevője, hőse, dekabrista, akit megfosztottak minden rangjától, először halálra ítélték majd az ítéletet szibériai száműzésre változtatták. Ivan Ivanovics Puscsin (1798–1859) Puskin barátja, évfolyamtársa, dekabrista, életfogytiglani száműzésre ítélték, de aztán 1856-ban visszatérhetett a fővárosba.

¹⁸ Puskin halálhíre hallatán egy magánlevélben Faggyej Venyegyiktovics Bulgarin (1789–1859) kritikus, kiadó, a dekabrista felkelést követően a III. Ügyosztály besúgója.

¹⁹ Fjodor Fjodorovics Matyuskin (1799–1872) Puskin líceumi évfolyamtársa, barátja, tengerész, sarkkutató egy magánlevélben Mihail Lukjanovics Jakovlevnek, szintén líceumi társuknak 1837. február 14-én.